

MİLLET MEKTEPLERİNİN YAPISI VE ÇALIŞMALARI (1928-1935)

Dr. MUSTAFA ALBAYRAK

Osmanlı İmparatorluğu döneminde gözardı edilen konulardan biri de eğitim olmuş, özellikle imparatorluğun son dönemlerine doğru, öteki işlerde olduğu gibi, bu konuda önemli bir çalışma yapılmamıştır. Bu ihmalin bir sonucu olarak bu olumsuzluklardan önemli bir bölümü Cumhuriyet'e de yansımıştır.

Kendisi savaştan sonra çok daha büyük sorunların beklediğini bilen Mustafa Kemal (Atatürk), Sakarya Savaşı öncesinde, 16 Temmuz 1921 tarihinde toplanan Eğitim Kongresi'nde yaptığı konuşmada, bu noktaya değinerek, "Silahıyla olduğu gibi dimağıyla de mücadele mecburiyetinde olan milletimizin, birincisinde gösterdiği kudreti ikincisinde de göstereceğine asla şüphem yoktur."¹ diyerek, bu noktaya işaret etmek istemişti. Savaşın kazanılmasından sonra, kendisine "şimdi ne yapmak isterdiniz?" diye sorulduğu zaman, "Maarif Vekili olarak milli irfanı yükseltmek en büyük emelimdir."² diye yanıt vermişti. Atatürk "mektep" le ilgili görüşlerini açıklarken de şunları söylemişti;

"İlim ve fen teşebbüsünün merkezi faaliyeti ise mekteptir. Binaenaleyh mektep lazımdır. Mektep namını hep beraber hürmetle, tazimle zikrederim. Mektep genç dimağlara, insanlığa hürmeti, millet ve memlekete muhabbeti, şerefi istiklali öğretir... İstiklal tehlikeye düştüğü zaman onu kurtarmak için, takibi muvafık olan en samimi yolu belirtir... Bunu temin eden mekteptir."³

Atatürk, eğitimde rasyonel düşünceyi, eğitimin kişiye uygulamada sağlayacağı yararları gözler önüne sererken, bilimin tek yol gösterici olması gereği üzerinde durmuş, bu yöntemle özgür düşünceye sahip, yaratıcı, barışçıl, üretici demokrat insanların yetiştirilebileceği kanısına sahip olmuştur ki; bu amaç ve yöntem bilgi toplumuna ulaşmanın en kısa, en sağlıklı yoludur. Mustafa Kemal'e göre; bunu sağlamak için, öncelikle bilmezliğin ortadan kaldırılması, halka okuma-yazmanın yanı sıra ulusunu, yurdunu, dünyasını tanıttacak kadar tarihi, coğrafi ve ahlaki bilgiler verilmesi ve matematik esaslarının öğ-

¹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, (1906-1938), Cilt: II, Ankara, 1959, s. 18.

² Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Cilt: IV, Devlet Basımevi, İstanbul, 1931, s. 247.

³ ASD, Cilt: II, s. 43.

retilmesi gerekmektedir⁴. Atatürk, “bir ulusun gerçek kurtuluşunun eğitim işlerinde baarılı olmakla”, olabileceğini savunmuş ve “eğitim programlarının toplumsal yaşantımızın gerçeklerine ve yaşadığımız çağın gereklerine bağlı olması” konusu üzerinde durmuştur⁵.

Cumhuriyet’in eğitim düzeninde bu amaçlara uygun bir yöntem geliştirebilmek amacıyla, Türkiye’ye dünyaca tanınmış bilim adamları ve eğitimciler davet edilmiştir ki; bunlardan biri de Colombia Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. John Dewey’dir. Dewey, Türk eğitimi ile ilgili olarak 1924 yılında hazırladığı raporunda;

“Vatandaşların heyeti mecmuası, memleketin siyasi, iktisadi ve harsi (ekonomik ve kültürel) inkişafına (gelişmesine) iştirak edecek bir terbiye almalıdır”⁶ demiş ve bazı önerilerde bulunarak;

“...Bilhassa zirai tedrisatı ve ikmal tedrisatı (olgunlaştırma eğitimi), halk mektepleri ve iktisadi teavünü (ekonomik yardımlaşmayı) gibi meseleleri tetkik etmek üzere Danimarka’ya bir komisyon göndermelidir”⁷ şeklinde görüşlerini açıklamıştır.

Türkiye’de, özellikle yetişkinlerin eğitimi amacıyla kurulan Millet Mektepleri’nin, Danimarka Halk Okulları’ndan etkilenmesinin bu gerekçe ile açıklanabileceği kanısındayım. Millet Mektepleri açılmadan önce, Milli Eğitim Bakanı İsmail Safa (Özler) zamanında (1923’te), İlköğretim Genel Müdürlüğü’ne bağlı bir Halk Eğitim Bürosu kurulmuş ve bu Genel Müdürlük, halk eğitimi çalışmalarını yürütmekle yükümlü tutulmuştur⁸. Bu Genel Müdürlük, eğitim ve öğretimin birleştirilmesinden sonraki yıllarda çalışmalarına hız vermiş ve 1927-28 yılları arasında 3.304 adet Halk Dershanesi açarak, 64.302 kişinin belge almasını sağlamıştır⁹. Bu deneme, Arap harfleri ile yaygın bir eğitim çalışmasının gerçekleştirilemeyeceğini, bir kere daha ortaya koymuştur. Türk diline ve yazım kurallarına uygun olduğu kadar, öğrenilmesi de kolay olduğu bilinen ve adeta uluslararası bir alfabe durumunda olduğu anlaşılan Latin kökenli yeni harfler, 1 Kasım 1928 tarihinde kabul edilmiştir¹⁰. Aynı gün, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde bir konuşma yapan Başbakan İsmet Paşa (İnönü), yeni harfleri öğretmek amacı ile Hükümetin bütün memlekette “Millet

⁴ A. Afetinan, Türkiye Cumhuriyeti Rejimi ve Türk Devrimi, Ankara, 1970, s. 136.

⁵ ASD, Cilt: II, s. 44.

⁶ John Dewey, Türkiye Maarifi Hakkında Rapor (1924), s. 6.

⁷ John Dewey, Türkiye Maarifi Hakkında Rapor, Seri: B, No: 1, 1939.

⁸ Şevket Gedikoğlu, Halk Eğitimi, 2. Baskı, Ankara, 1978, s. 258.

⁹ Cevat Geray, Halk Eğitimi, 2. Baskı, Ankara, 1978, s. 258.

¹⁰ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Cilt: V, (1 Teşrinisani 1928), s. 11-12.

Mektepleri” adı altında halk eğitimi kurumları açacağını ve vatandaşların işlerini aksatmadan bu harflerle onların okur-yazar duruma getireceklerini müjdelemiştir¹¹.

Başbakan 8 Kasım 1928 tarihinde yaptığı açıklamada da, bu okullardaki eğitim süresinin iki, dört ya da altı ay devam edeceğini belirli yerlere geleme-yecek durumda olan vatandaşlar için, gezici Millet Mektepleri açılacağını, en büyüğünden en küçüğüne kadar bütün bürokratların buralarda görev alacaklarını belirttiikten sonra, bu yöntemle yılda bir kaç yüzbin kişinin okutulmasının planlandığını söylemiştir. Başbakan, bu “Mekteplerin” Genel Başkanlığını ve Başöğretmenliği’ni de Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın kabul ettiğini duyurmuştur¹².

Bakanlar Kurulu, 11 Kasım 1928 tarihinde, Millet Mektepleri Yönetmeliği’ni onaylamış ve bu yönetmelik 24 Kasım 1928 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir¹³. Böylelikle Millet Mektepleri resmen kurulmuştur. Ancak bu yönetmelik bir yıl sonra, Milli Eğitim Bakanlığı’nın önerisi ve Bakanlar Kurulu’nun 22 Eylül 1929 tarihli oturumunda kabul edilen değişikliklere uğramıştır. Bu değişiklikleri içeren yeni yönetmelik aynı tarihte Cumhurbaşkanı tarafından da onaylanarak yürürlüğe konmuştur¹⁴. (Bu araştırmamızda her iki yönetmelikte incelenerek, özellikle 1929 yönetmeliği esas alınmıştır.) Bu yönetmeliklere göre açılan Millet Mektepleri’ni kısaca incelemekte yarar vardır.

A. Millet Mekteplerinin Amaçları ve Yönetim Örgütleri¹⁵:

1928 yılında yapılan yönetmeliğe göre, (A) ve (B) derslikleri olmak üzere iki derslik açılması ve (A) dersliklerinde hiç okuma-yazma bilmeyenlerin; (B) dersliklerinde ise, Arap harfleri ile okur-yazar olanlara yeni Türk harflerinin öğretilmesi amaçlanmıştır. (md.1) 1929 yılında hazırlanan yönetmeliğe göre ise, (A) dersliklerinin yalnızca yeni harfleri öğretmesi; (B) dersliklerinde de okuma-yazma öğrenmiş olan vatandaşlara “hayat ve maiyetlerinin (geçimlerinin) ve vatandaşlık sıfatlarının istilzam ettiği (gerektirdiği) ana bilgilerin verilmesi amaçlanmıştır. (1929-md.1, 4, 45). Başka bir deyişle bu eğitim kurumlarında “iyi vatandaş, iyi insan” yetiştirilmesi felsefesine bağlı kalın-

¹¹ A.g.e., s. 9.

¹² A.g.e, s. 31.

¹³ Resmi Gazete, (24 Kasım 1928), sayı: 1048.

¹⁴ Millet Mektepleri Teşkilatı Talimatnamesi, Ankara, 1928.

¹⁵ Millet Mektepleri Teşkilatı Talimatnamesi, Ankara, 1929 (Millet Mekteplerinin yönetim örgütü ve yapısı konusunda 1928 ve 1929 tarihli yönetmeliklerden yararlanılmış ve bu nedenle sık sık dipnot verilmemiştir).

miştir. Eğitim süresi 1928 yönetmeliğine göre; (A) dersliklerinde dört, (B) dersliklerinde iki ay iken bu süreler, 1929 yönetmeliğinde her iki derslik için de, dörder ay olarak belirlenmiştir. (1928-md.2)-(1929-md.4-5).

1. Yönetim örgütleri ve görevleri: Millet Mekteplerinin Genel Başkanlığı ve Başöğretmenliği'ni Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal (Atatürk) kabul etmiştir. (1928-md.4; 1929-md.9). TBMM Başkanı, Başbakan, Bakanlar Kurulu Üyeleri, Genel Kurmay Başkanı ve CHP Genel Sekreteri bu kuruluşun başkanları olarak kabul edilmiştir. (1928-md.5; 1929-md.10). Ayrıca kadın-erkek her Türk vatandaşı bu kuruluşun üyesi ve yardımcı organları olarak kabul edilmiştir. (1928-md.3); (1929-md.8). Milli Eğitim Bakanlığı'nın bu kuruluşlar için yol göstermesi, emirler vermesi ve çalışmalarını denetlemesi, her üç ayın sonunda genel başkanlığa bir rapor vermesi, İlköğretim Genel Müdürlüğü'ne bağlı olan Halk Eğitimi Şubesi'ni verilen emirleri uygulaması ve Millet Mektepleri'nin Maarif Eminlikleri'ne bağlı olması öngörülmüştür. (1928-md.6, 7, 8). 1929 yönetmeliğine göre, Milli Eğitim Bakanlığı'nın yetkileri arttırılmıştır. (1926'da sayıları 13 olan Maarif Eminlikleri 1931'de kaldırılmıştır).

a) Millet Mektepleri'nin en önemli bölümlerini iller oluşturmakta idi. (1928-md.10; 1929-md. 14). İl Yönetim Kurulları; Vali'nin başkanlığında, Savcı, Defterdar, Baş Mühendis, Sağlık Müdürü, Jandarma Komutanı, Özel İdare Müdürü, İl Encümeni'nden bir üye, Emniyet Müdürü, Belediye Başkanı, CHF Saymanı, Milli Eğitim Müdürü'nden oluşuyordu. (1928-md.10). 1929 yönetmeliğinde İl Yönetim Kurulu'ndan Savcı, Defterdar, Baş Mühendis, Sağlık Müdürü, Jandarma Komutanı, Emniyet Müdürü, Özel İdare Müdürü gibi devlet görevlilerinin üyeliğine son verilmiş, bu arada Türk Ocağı Başkanı bu kurula alınmıştır (1929-md.15). Aynı madde ile bu kurulun yetki ve sorumluluklarını Vali, Milli Eğitim Müdürü ve CHF Saymanı'ndan oluşan bir komiteye bırakabileceği kabul edilmiştir.

İl Yönetim Kurullarının görev ve sorumlulukları 1929 yönetmeliği ile genişletilmiştir. Bu kurulların kendi sınırları içinde en çok vatandaşı eğitebilmek amacıyla yer sağlamak, il özel bütçesinden parasal kaynak ayırmak, öğretim araçlarının ve yayınların zamanında sağlanması, özendirme çalışmalarının etkin bir biçimde yürütülmesi; Halk Okuma Odalarının açılması; buraların döşenmesi, aydınlatılması, ısıtılması, CHP ve Türk Ocağı gibi ulusal kuruluşlarla işbirliğine gidilmesi, bu kuruluşlardan ve yardımsever vatandaşlardan bağış toplanması, parasal koşulların uygun olması durumunda, il ve ilçe merkezlerinde Köy Yatı Dershanelerinin açılması ve buraların yönetilmesi gibi görev ve sorumlulukları vardı. (1929-md.15). İl Yönetim Kurullarının başkanı olan valilerin; birincisi 15 Aralık tarihine kadar gönderilmesi gereken

rapor olup, bu raporda; açılmış olan Millet Mektebi sayısı, görevlendirilen öğretmen ve devam eden öğrenci sayısının yer alması istenmiştir. İkinci rapor ise, 14 adet hazırlanarak 15 Mart'a kadar postaya verilmiş olacaktı. Bu raporda da, birinci rapordaki değişikliklerin ve belge alanların sayısı ile halkın eğitilmesine ilişkin genel görüşlerin yer alması öngörülmüştür (1929-md.17). İl Yönetim Kurulları'nın genel sekreterliği görevini Eğitim Müdürü'nün üstlenmesi ve bu kişinin yönetim kurulunun işlerini kolaylaştıracak önlemleri alması, bir çalışma programı hazırlaması ve öğretim kurumlarını bitirenlere belge verilmesi gibi görevleri vardı (1929-md.18).

b) *İlçe Yönetim kurulları*: 1928 yönetmeliğine göre bu kurulun üyeleri, Kaymakamın başkanlığında; Savcı, Mal Müdürü, Jandarma Komutanı, Polis Komiseri, Belediye Başkanı, CHP Saymanı'ndan oluşmakta iken; 1929 yönetmeliğine göre, Savcı, Jandarma Komutanı, Polis Müdürü ve Mal Müdürü gibi görevlileri bu kurulların dışında bırakılmış ve Türk Ocağı Başkanı bu kurula alınmıştır. Kurulun genel sekreterliğini Eğitim Müdürlerinin yapması ve bu kurulun, kendi yönetim birimleri içinde, il yönetim kurullarının görevlerini yapmaları planlanmıştır (1928-15; 1929-19).

c) *Bucak Yönetim Kurulları*: Bu kurulun üyeleri arasında, Bucak Müdürü, Başöğretmen, Öğretmen, varsa Belediye Başkanı, CHP Bucak Saymanı ve 1928 yönetmeliğine göre Jandarma Komutanı gibi görevliler yer almışlardır. Jandarma Komutanı, 1929 yönetmeliğinde bu kurulun dışında bırakılmıştır (1928-md.13; 1929-md.20).

d) *Köy ve Mahalle İhtiyar Kurulları*: Bu kurullarda muhtarlar, ihtiyar kurulların üyeleri ve öğretmenler görev almışlardır. Gerek bucak yönetim kurulları ve gerekse köy ve mahalle yönetim kurullarının görevleri, kendi alanlarında, il yönetim kurullarının görevlerine benzemektedir (1929-md.21).

B. Millet Mekteplerinin Yapısı:

Millet Mektepleri sabit, gezici ve özel olmak üzere üçe ayrılmakta olup, daha öncede belirttiğimiz gibi, bunlar kendi içinde (A) ve (B) derslikleri diye adlandırılmakta idi. 1929 yönetmeliğine göre, bunlara ek olarak Köy Yatı Dershaneleri ve Halk Okuma Odalarının açılması öngörülmüştür.

1. *Sabit Millet Mektepleri*: Genellikle okul olan yerlerde açılan eğitim kurumları olup, 1929 yılından itibaren buralarda açılan (A) ve (B) dersliklerinde öğrenim süresi dört ay olarak belirlenmiştir. Bu dersliklerden ihtiyaca göre kadın, erkek ve karışık cinslerin devam edebileceği sınıfların açılabilmesi yetkisi, yönetim kurullarına bırakılmıştır. Derslere her yıl 1 Kasım'da bayram havası içinde başlanması haftada, üç gün ve en az altı saat ders yapılması;

Pazar-Perşembe günleri de saat 15.30'dan sonra kadınların, aynı günlerin akşamları saat 19.30'dan sonra da erkeklerin derslere girmeleri uygun görülmüştür¹⁶. Ancak bu gün ve saatler zorunlu olmayıp, yönetim kurullarının kararı ile uygun zamanlara alınabilmekteydi. Derslere devam konusuna büyük önem verilmiş ve üçte iki devam etmeyenlerin bitirme sınavlarına alınmamasına ve öğrencilerin devam durumlarının karnelerine işlenmesine özen gösterilmiştir. Dikkati çeken bir başka önemli nokta da, gerek basın yolu ile ve gerekse konferanslar aracılığı ile propaganda çalışmalarına gösterilen özendir.

2. *Gezici Millet Mektepleri*: Okulu olmayan köylerde yalnızca bir dönem için açılan ve 1928 yönetmeliğine göre öğretim süreleri en az bir buçuk ay olup, dersleri, Sabit Millet Mekteplerinde olduğu gibi yapılmaktaydı. 1929 yönetmeliği ile öğretim süreleri dört aya çıkarılmıştır (1929-md.32-34). Bu eğitim kurslarında, öğleden önce 12-16 yaş arasındaki çocukların, öğleden sonra da 16-45 yaş arasındaki yetişkinlerin devam etmeleri ve yetişkinler için ayrı kurslar düzenlenmesi (1929-md.36), buralara atanacak öğretmenlerin kadro fazlası öğretmenlerden ve öğretmenlik yapmaya elverişli aydın kişilerden seçilmesi ve bunlar için sınavlar yapılması öngörülmüştür (1929-md.37-38). Eğitim yapılacak yerin, yönetim kurulu tarafından belirlenmesi, buraların ısıtılması, aydınlatılması, döşenmesi gibi giderlerin, varsa köy sandığından, bu yoksa köy halkının katkıları ile gerçekleştirilmesi, ders araç-gereçlerini götürmeleri ve köye en yakın bucak merkezi ile sıkı ilişki içinde bulunmaları, götürdükleri bu malzemeler için, ayda elli lirayı geçmemek üzere, yönetim kurulunca uygun görülecek miktarda bir ücret alabilmeleri, ancak bu gibi öğretmenlerin köylü için yük olacak ve onu sıkıntıya sokacak isteklerden kaçınmaları zorunluluğu getirilmiştir (1929-md.41, 42, 43, 44).

3. *Özel Millet Mektepleri*: Bu kurslar, Devlet Kuruluşları, Belediyeler, Tekel Müdürlükleri, Bankalar, Demiryolu ve Liman İdareleri, Hapishaneler, sermayesinin yarısından fazlası devlet tarafından karşılanan şirketlerde çalışanlarla, sürekli olarak en az yirmi memur, işçi veya rençber çalıştıran fabrika iş adamı ve çiftlik sahiplerinin bu kişilere okuma-yazma öğretmeleri zorunluluğu getirilmiştir. Bu gibi yerlerin denetleneceği ve sorumluluklarını yerine getirmeyenler hakkında soruşturma açılacağı belirtilmiştir. Bu kursların her türlü giderlerinin ilgili kuruluşlar tarafından karşılanması öngörülmüştür (1928-md.36, 37; 1929-md. 45, 46, 47). Bu kursların da ders programları, öğretim süreleri ve sınavları da Sabit Millet Mekteplerinde olduğu gibidir.

¹⁶ Hakimiyet-i Milliye, (1 Kasım 1930).

4. *Köy Yatı Dershaneleri*: Okulu olmayan köylerde yaşayan 12-18 yaşları arasındaki köy çocuklarını okutmak ve aydın birer insan olarak yetiştirmek amacıyla, il ve ilçe merkezlerinde açılması planlanmıştır. Bu okullara devam eden yoksul köy çocuklarından ücret alınmamakla birlikte durumu uygun olan öğrencilerden yılda dört taksitte olmak üzere, 100 lira alınmıştır. Bu okulların giderlerinin bir bölümü de Millet Mektepleri bütçesinden karşılanmıştır. Bu okullardan 1930 yılında, Afyon ilinde 5, Kastamonu, Tosya ve Tekirdağ'da ise 1'er tane olmak üzere, toplam 8 adet açılmıştır¹⁷. Bu okullar, daha sonra açılacak olan Köy Enstitülerinin de habercisi olmuştur.

5. *Halk Okuma Odaları*: 1930 yılında açılmasına başlanan bu odaların amacı; okuma-yazmayı öğrenmiş olan vatandaşlara okuma-yazmayı sevdirmek, yetişkinlerin ilgilendikleri konularda bilgi sahibi yapılmaları idi¹⁸. Bu odalardan 1933 yılına kadar 119'u kentlerde, 659'u da köylerde olmak üzere, toplam 778 adet açılmıştır. Buralara 5885'i kadın, 51294'ü de erkek olmak üzere, 57179 kişi devam etmiştir¹⁹. Bu odalar Millet Mekteplerinin bir yan kuruluşu olarak kabul edilebilir.

C. Millet Mekteplerinin Gelir Kaynakları ve Giderleri:

Millet Mekteplerinin gelir kaynaklarından en önemlileri arasında; genel bütçeden eğitim için ayrılan ödenek, il özel bütçesinden ayrılan para, yönetim kurullarının yöre halkından topladığı bağışlar, ziraat, ticaret odaları, CHP, Türk Ocağı ve benzeri kuruluşlardan alınan yardımlar, yöre belediyelerinden yapılan katkılar, devam etmeyenlerden alınan para cezaları ve "Gazi Hitabesi Plağı"ndan elde edilecek gelirler, yer almıştır²⁰(1928-33).

Bu kurumların en önemli giderleri arasında ise, ders araç-gereçleri; ısıtma aydınlatma giderleri ve öğretim kadrolarına verilen dönem ücretleri geliyordu. Öğretmenlere, Başöğretmenlere ve Eğitim Memurlarına bir dönem ücreti olarak 50, İlköğretim Müfettişlerine 60 ve Eğitim Müdürlerine 90 lira verilmesi uygun bulunmuştur (1929-22).

D. Millet Mekteplerinde Okutulan Dersler:

Yetişkinlerin günlük yaşamlarında en çok yararlanabilecekleri konulara ait bilgilerin verilmesi amaçlanmıştır. Bu dersler arasında şunlar yer almıştır:

¹⁷ Hakimiyet-i Milliye, (23 Şubat 1930).

¹⁸ Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Maarif (1933-34), Halk Okuma Odaları ve Umum Kütüphaneler İstatistiği, İstanbul, 1935.

¹⁹ A.g.e.

²⁰ Cumhuriyet, (2 Kasım, 1929).

1. *Okuma-Yazma*: Yeni harflerle okuma-yazmayı öğrenmiş olanların düzgün bir biçimde okumalarını ve düşüncelerini en iyi biçimde anlatabilmelerini sağlamaya yönelik olan bu derslerde, halk kültüründen ilginç örnekler, günlük gazete haberleri, kadınlar için ev bilgileri, dergi yazılarının yanı sıra, gündelik yaşamda en çok kullanılan yazışmalar mektup-dilekçe-telgraf-senet v.b. öğretilmekteydi. O günlerde gazetelerin yayımladığı “Halk Sayfaları” büyük bir özenle okunmakta idi²¹.

2. *Hesap ve Ölçüler*: Gündelik yaşamda en çok gerekli olan basit hesap işlemleri, dört işlem, uzunluk ölçüleri (metre, arşın, okka, dirhem, gram, kilogram), para birimleri (lira, kuruş, santim, para), arazi ölçüleri (ar, dönüm, evlek) ve bunların kullanılmaları öğretiliyordu²².

3. *Sağlık Bilgileri*: Bu dersin amacı kişilere insan vücudu ile ilgili temel bilgilerin kazandırılması, bulaşıcı hastalıklarla savaş yöntemlerinin öğretilmesi, içkinin zararları, hava, su, gıda maddeleri hakkında temel bilgiler, çocuk bakımı, açık hava ve güneşin yararları, gündelik yaşamda karşılaşılması olası kazalar (zehirlenme, hayvan ısırılmaları vb.), çevrenin temiz tutulması ve korunması gibi konular üzerinde bilgiler verilmekteydi.²³ Başka bir deyişle bu dersin amacı sağlıklı insan yetiştirmektedir.

4. *Yurt Bilgisi*: Bu derslerde vatandaşlara Türk bayrağı, tarihi, vatani, coğrafyası, komşularımız, Cumhuriyetin kuruluşu, Atatürk’ün yaptığı hizmetler, Bağımsızlık Savaşımız, Anayasa, seçimler, TBMM, Cumhurbaşkanı ve Başbakan’ın görevleri, Belediyelerin görevleri, vergiler ulusal bayramlar askerlik, yargı, devlete dilekçe verme, sultanların baskı ve zulümleri ile ilgili bilgiler verilmekteydi. Bu bilgilerin gerçek amacının, bireylere ulusal bilinci aşılamak, Cumhuriyet’e ve devrimlere bağlı aydın düşünceli insanlar yetiştirmek olduğu söylenebilir. Bu derslerde söylenen şu cümle bu amacı özlü bir biçimde anlatmaktadır: “İyi bir Türk vatandaşı; vatanını sever, milletini sever, ödevini bilir, çalışır, insancıldır”²⁴.

Bütün bu derslerin genel amacı ise; Atatürk’ün daha Sakarya Savaşı öncesinde toplanan Eğitim Kongresi’nde, gündeme getirdiği “bilmezliğin ortadan kaldırılması” idi.

²¹ A. Bedri Edis, Millî Eğitim Düsturu, Cilt: III, 3. Baskı, İstanbul, 1949, s. 189-190.

²² A.g.e., s. 190-192.

²³ A.g.e., s. 192-193.

²⁴ A.g.e., s. 193.

E. Sınavlar ve Belge Alanların Kazanacakları Haklar:

Sınavlar her dönem sonunda (A) dersliklerinde Alfabe, okuma, yazma, yazım kuralları ve basit hesap işlerinde; (B) dersliklerinde ise okuma-yazma, hesap ve ölçüler, sağlık bilgileri ve yurt bilgisi derslerinden yapılmaktaydı. Sınavlarda ilk üç dereceye girenlere Atatürk'ün imzasını taşıyan birer Anayasa armağan edilmekte ve bu kişiler halk yayımlarından bedava olarak yararlanmaktaydılar. Dışarıda özel okullarda ve evlerinde ders alanlarında bu sınavlara katılarak belge almaları zorunlu tutulmuştur. Millet Mekteplerine devam ederek belge almayanların, 1931 yılı Mayıs'ından itibaren köy ve mahalle kurulları, devlet kuruluşları, belediye, şehremaneti, banka, tekel, demiryolu, liman idareleri, bankalar, en az yirmi memur, işçi yada rençber çalıştıran şirket, fabrika ve çiftliklerde görev alamayacakları belirtilmiştir. Ancak sağlık koşulları ve geçim durumu uygun olmayanlar bu zorunluluk dışında tutulmuşlardır (51929-49). Millet Mekteplerine devam edenlerin, halka mesleki ve teknik bilgiler vermek amacıyla açılan Halk Dershanelerine, dil, ticaret ve sanat kurslarına öncelikle alınması karara bağlanmıştır. Derslere devam etmeyenlerden 5-60 lira arasında değişen miktarda para cezası alınması da kabul edilmiştir (1929-40)²⁵.

Bu bilgilerden de kolaylıkla anlaşılacağı gibi, Millet Mekteplerine halkın devamını sağlamak için, her türlü özendirici önlemler alınmış, ceza da caydırıcı bir uygulama olarak konulmuştur.

Türkiye'de yeni harflerle halka okuma-yazma öğretme çalışmaları, yeni Türk Harfleri Yasası kabul edilmeden ve Millet Mektepleri Yönetmeliği hazırlanmadan önce başlatılmış ve Atatürk'ün yanı sıra, çok sayıda bürokrat ve öğretmen derslere başlamış, hatta milletvekilleri bile bu konuda çalışmalarda bulunmak üzere, kendi seçim bölgelerine gitmek yolunu seçmişlerdi. Bunlar arasında; Ali (Rize), Ahmet (Kars), Mehmet Ali (Artvin), Mehmet Emin (Karahisar), Kazım (Giresun), Rana (Samsun), Bekir Lütfü (Tokat), Recai (Ordu), Adil (Samsun) Beylerden oluşan dokuz kişilik bir grubun da Karadeniz yöresine gitmeleri, Başöğretmen Atatürk'ü çok mutlu etmiş ve bu gruba, 14 Eylül 1928 tarihinde bir telgraf çekerek kendilerini kutlamışlardır²⁶. Yeni harfler konusunda Türkiye'de başlayan çalışmalar, Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere, bir çok ülkede ilgi ile karşılanmıştır²⁷.

²⁵ Cumhuriyet, (2 Kasım 1929).

²⁶ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Tamim ve Telgrafları, Cilt: V, Ankara, 1972, s. 162.

²⁷ American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM Records), Unit: 5, Vol: 8, Reel: 507, 1928.

Yeni Harfler Yasası'nın kabulü ve Millet Mektepleri Yönetmeliği'nin hazırlanması ve kabul edilmesinden sonra 1 Ocak 1929 tarihinde Millet Mekteplerinin resmen açılışı yapılmıştır. Türk tarihinde tam anlamıyla bir "eğitim seferberliği" diye nitelendirebileceğimiz bu dersliklerden bir gün içinde, yalnızca İstanbul'da 2500 adet açılmış ve aynı gün 1208 derslikte eğitim çalışmalarına başlanmıştır²⁸. Bu arada, yeni harfler ve Millet Mektepleri konusunda büyük çabalar harcayan genç ve idealist Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati Bey'in aniden ölümü üzerine, bu görevi de üstlenen Başbakan İsmet Paşa, 1 Şubat 1929 öğretmenlere gönderdiği bir kitapçıkta, yetişkin öğrencilerine özenle yaklaşımlarını istemiş ve "derslerinden bir öğrencinin azalmasının bile, kendileri tarafından bir izzeti nefis meselesi" yapılması gereğine dikkati çekmiştir²⁹. Büyük bir disiplin içinde başlayan bu çalışmalardan elde edilen sonuçları, kısaca incelemekte yarar olduğu kanısındayım.

F. (A) Dersliklerinin 1928-1935 Öğretim Döneminde Yaptığı Çalışmalar:

Bu dersliklerden kentlerde 9812 erkek, 4198 kadın ve 26'sı da karma olmak üzere toplam olarak 14036 adet açılmış, buralarda 19089 öğretmen görev yapmıştır. 367731'i erkek, 249457'side kadın olmak üzere 617280 öğrenci devam etmiş ve bunlardan 190852'si erkek, 125443'ü de kadın olmak üzere, 316295 kişi belge almıştır. Dışarıda özel öğrenim gören 64635 erkek ve 11041 kadın olmak üzere, 75676 kişi belge almıştır. Toplam olarak kentlerde öğretim veren (A) Dersliklerinden toplam olarak, 255487'si erkek ve 116484'ü kadın olmak üzere 391966 yetişkin belge alınmıştır³⁰. Bu duruma göre; kentlerdeki başarı oranı % 51.2 dir

Aynı yıllar arasında açılan ve köylerde çalışmalarını sürdüren (A) dersliklerinden 26163'ü erkek, 8655'i kadın ve 139'u da karma olmak üzere toplam 34957 adet açılmıştır. Bu dersliklerde 32727 öğretmen görev almış, dersliklerde 1008331'i erkek ve 480361'i kadın olmak üzere 1488692 kişi devam etmiştir. Bunlardan 493709'u erkek ve 160136'sı kadın olmak üzere 653845'i belge almıştır. Dışarıda özel öğrenim görenlerden de 28996'sı erkek, 11347'si kadın olmak üzere belge alan 40343 kişiyi buralardan belge alanlara katarsak, toplam olarak bu dersliklerden de 522705'i erkek ve 171480'i kadın olmak üzere 694185 kişinin belge aldıkları anlaşılır ki³¹, köylerde sağlanan başarı oranının da % 46.6 olduğu anlaşılır.

²⁸ Bilâl N. Şimşir, Türk Yazı Devrimi, Ankara, 1992, s. 236.

²⁹ Maarif (1933-34), Halk Okuma Odaları...

³⁰ T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Maarif (1928-1935), Millet Mektepleri Faaliyetler İstatistikleri, İstanbul, 1935. s. 70 (Millet Mektepleri ile ilgili sayısal bilgiler bu kaynaktan alınmış, oranlar tarafımdan hesaplanmıştır. M.A.).

³¹ A.g.e., s. 70-71.

1928-1935 öğretim yılları arasında kent ve köylerde toplam olarak 35957'si erkek, 12853'ü kadın ve 165'i de karma olmak üzere 48993 adet (A) Dersliği açılmış; buralarda 1376074'ü erkek, 729818'i kadın olmak üzere 2105892 yetişkin devam etmiş ve bunlardan 684561'i erkek, 285579'u da kadın olmak üzere 970140 kişi belge almıştır. Dışarıda özel öğrenim görenlerden ise, 93631'i erkek, 22388'i kadın olmak üzere 116019 kişi belge almıştır. Başka bir deyişle, bütün (A) dersliklerinden belge alanların genel toplamı 1086159'u bulmuştur³². Bu dersliklerin Türkiye genelindeki başarı oranı da % 51.5'i bulmuştur. Bu dersliklerden 1928-29 öğretim döneminde 485632 kişi belge almıştır ki; bu toplam, yedi yıllık öğretim döneminde belge alanların % 44.7'sini oluşturmaktadır. Daha sonraki yıllarda karşılaşılan başarı oranındaki düşüş, ilk yıllardaki ilgi ve coşkunun giderek azalmasından ileri gelmiştir.

G. (B) Dersliklerinin 1928-35 Öğretim Döneminde Yaptığı Çalışmalar:

Bu dönem içinde bütün Türkiye'deki kentlerde 4402 erkek, 1101 kadın ve 6 karma olmak üzere 5509 derslik açılmış; 130798'i erkek, 66141'i kadın olan 196939 yetişkin devam etmiştir. Devam edenlerden 84200'ü erkek, 41143'ü kadınlar olmak üzere toplam 125343 ve dışarıda özel öğrenim görenlerden de 20583'ü erkek, 2785'i kadın olmak üzere 23368 yetişkin belge almıştır³³. (B) dersliklerinden kentlerde belge alanların genel toplamı ise 104784'ü erkek, 43927'si kadın olmak üzere 138711'i bulmuştur. Bu dersliklerin başarı oranı % 53.2'yi bulmuştur. Köylerde açılan (B) dersliklerin sayısı da 26163 erkek, 8655 kadın ve 139 karma olmak üzere toplam 34957'yi bulmuş, bu dersliklerde 32727 öğretmen görev almıştır. Köylerdeki dersliklere de 142191'i erkek, 42308'i kadın olmak üzere 184514 yetişkin devam etmiştir³⁴. Dersliklere devam edenlerden 90902 erkek, 24737 kadın olmak üzere, 115639 kişinin yanı sıra, dışarda özel öğrenim görenlerden de 3204 erkek, 542 kadın olan 3746 kişinin belge aldığı düşünülmüşse, buralardan belge alanların sayısının toplam olarak 119385'i bulduğu anlaşılır. Köylerde belge alanların 94111'i erkek, 25279'u kadınlardan oluşturmaktadır. Köylerde sağlanan başarı oranı da % 64702'dir³⁵.

Yedi dönemlik çalışmalar sırasında kentlerde ve köylerde açılan (B) dersliği sayısı, 9080 erkek, 2222 kadın ve 78 karma olmak üzere 11380 derslik açılmış ve buralara 266989 erkek, 107964 kadın olarak toplam 380953 yetişkin devam etmiştir. Dersliklere devam edenlerden 174202 erkek, 65880 kadın olmak üzere 240982 yetişkin belge almıştır. Dışarda özel öğrenim gören 23787'si

³² A.g.e. 70-71.

³³ A.g.e. s. 70-71.

³⁴ A.g.e. s. 70-71.

³⁵ A.g.e. s. 70-71.

erkek, 3327'si kadın olan 27114 yetişkini de belge alanlara katacak olursak, 198895 erkek ve 69206 kadın olmak üzere (B) dersliklerinden toplam olarak 268096 belge alındığı görülecektir³⁶. Bu dersliklerin Türkiye genelindeki başarı oranı ise, % 70.3'ü bulmaktadır.

Bu çalışmalar sonucunda, 1927 yılında Türkiye'de okur-yazarlık oranı % 10.5 iken, bu oranın 1935 yılında % 20.4'e yükselmiştir³⁷ 1927 yılında erkeklerde okur-yazarlık oranı % 13, kadınlarda % 4 iken, bu oranlar 1935 yılında erkeklerde % 29.3'e, kadınlarda ise % 10.5'e çıkmıştır. Başka bir anlatımla, erkeklerdeki okur-yazarlık düzeyi % 16.9, kadınlardaki okuryazarlık düzeyinde ise % 6.5'lik bir artma dikkati çekmektedir³⁸. Bu oranlarda 1928-35 öğretim dönemlerinde ilkokulları bitiren öğrencilerin sayısı da dahildir. Ancak bunların belirtilen oran içindeki yeri ancak % 1.3'tür. Bu oran düşüldükten sonra ortaya çıkan 19.1'lik oran Millet Mekteplerinin çalışmaları sonucunda sağlanabilmiştir. Bu ise, Türkiye'de okur-yazar oranının yılda ortalama olarak % 2.7 yükseltildiği anlamına gelmektedir³⁹. Öte yandan % 19.1'lik orandan, daha önce Arap harfleri ile okur-yazar olan nüfusu düşmemiz gerekse bile, yedi yıllık dönem içinde % 8.6'lık bir artış sağlandığı anlaşılır ki, bu artış, Cumhuriyet'in devraldığı okur-yazar oranından daha fazladır⁴⁰. Bu artış, daha sonraki yıllarda da sürdürülebilmiş olsaydı, 1960 yılına gelindiği zaman Türkiye nüfusunun % 100'ünün okur-yazar hale getirilebileceği savunulmuştur ki⁴¹, bunda belli ölçüde gerçek payı vardır.

Millet Mekteplerinde elde edilen olumlu sonuçlar giderek düşüş göstermiştir. Bu olumsuzlukta merkezi yönetimlerin ilk yıllardaki ilgi ve desteği göstermemelerinin etkisi olmuştur. Örneğin; 1928-29 döneminde (A) dersliklerinden 485632, (B) dersliklerinden de 111378 yetişkinin belge alması Cumhurbaşkanı M. Kemal Atatürk'ü çok mutlu etmiş ve 1 Kasım 1929 tarihinde TBMM'ni açarken yaptığı konuşmada bu mutluluğunu; "Millet Mektepleri normal tedrisat haricinde kadın ve erkek, yüzbinlerce vatandaşın nurlanmasına hizmet etti."⁴² diyerek, dile getirmiştir. Gerçekten de Millet Mekteplerinin ilk yıllarında, başlangıçta sözünü ettiğimiz merkezi yöneticileri, her

³⁶ A.g.e. s. 70-71.

³⁷ Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50. Yılı, Ankara, 1973, s. 79.

³⁸ Mustafa Albayrak, Millet Mektepleri (1928-1935), Ankara Üniversitesi DTCF, T.C. Devrim Tarihi Kürsüsü'nde 1978 yılında yapılmış lisans tezi, s. 58.

³⁹ A.g.e., s. 58-59.

⁴⁰ İlhan Başgöz-Howard E. Wilson, Türkiye Cumhuriyeti'nde Eğitim ve Atatürk, Ankara, t.y., s. 31.

⁴¹ M. Nuri Kodamanoğlu, Türkiye'de Eğitim (1923-1960), 2. Baskı, Ankara, 1964, s. 31.

⁴² Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt: I, (1919-1938), 2. Baskı, Ankara, 1961, s. 361.

yıl Nisan ayı içerisinde Başbakan'ın başkanlığında ve Milli Eğitim Bakanı'nın rapörtörlüğünde toplanarak, bir durum değerlendirmesi yaparken (1929-md.54); Milli Eğitim ve Mülkiye Müfettişleri sıkı bir denetim uygulaması içinde bulunurken, çalışmaların daha verimli olduğu görülmektedir. Bu ilgi ve denetimlerin azalması ile, verim de azalmıştır.

Bu olumsuzluklarda, dünya ekonomik bunalımı sırasında, Türkiye'de de yaşanan önemli ekonomik sorunlar, Osmanlı'dan devralınan dış borçların getirdiği yük, var olan kaynakların sanayileşme konusuna yöneltilmesi, Millet Mekteplerine genel bütçeden gerektiği kadar payın ayrılamaması ve bu kuruluşların yerel yönetimlerce finanse edilmesinin öngörülmesi gibi nedenler, etkili olmuştur. Öte yandan 1932 yılında çalışmalarına başlayan ve büyük umutlarla kurulan Halkevlerinin altıncı şubesi "Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesi" adı verilerek⁴³, halkın eğitilmesi, bu kuruluşlara bırakılmıştır. Halk-evleri, Türkiye'nin siyasi, ekonomik, toplumsal ve kültürel yaşamına önemli katkılarda bulunmakla beraber, Millet Mektepleri Yönetmeliği ile ulaşılmak istenen amaç, bütünüyle gerçekleştirilememiştir.

Sonuç olarak söylemek gerekirse, Millet Mektepleri, yazı değişimi ile sonrasında, bizzat Cumhuriyetin kurucusu ve Türk Devrimi'nin önderi Atatürk tarafından örgütlenmiş ve önemli bir işlevi yerine getirmiştir.

⁴³ C.H.F. Halkevleri Talimatnamesi, Ankara, 1932, s. 15-16.